

Pollmann Ferenc

Verdun, 1916

A CÉLTALAN PUSZTÍTÁS SZIMBÓLUMA

A csata német szemmel

Összehasonlítva a 20. század két világháborúját, feltűnő, hogy a másodikban több olyan hadműveletet is találunk, amely megváltoztatta a háború menetét, mint például Pearl Harbor, Sztálingrád vagy a normandiai partraszállás, az elsőkben viszont ilyenekről nem tudunk. Fordulatot inkább politikai események – az orosz forradalmak, az USA hadba lépése – idéztek elő. A nagy háború nagy csatái döntő változást nem eredményeztek. A gorlicei áttörés nem döntötte végromlásba a cári birodalmat, miként a Caporettonál elszenvedett vereség sem Olaszországot vagy a Bruszilov-offenzíva az Osztrák–Magyar Monarchiát.

Az első világháború legnagyobb csatája, a verduni csata azonban nem csupán mérete miatt foglal el különleges helyet a nagy háború történetében: megszakításokkal kerekén tíz hónapon át, 1916. február 21-től december 19-ig tartott, és kiemelkedően magas emberáldozattal járt mindkét fél részéről. Különleges helyét elsősorban az indokolja, hogy sokan tartják a legnagyobb anyagcsatának, melynek legfőbb célja az ellenség tartalékainak felmorzsolása, beleértve a csapatokat és a hadianyagot is. Ebben az értelemben válhatott az egész háború értelmetlenségének, a céltalan pusztításnak a szimbólumává.

A nagy háború emlékezetében a hadvezéreknek kitüntetett helyük van. Kétségkívül ők szerepeltek a korabeli médiában is a legtöbbit, a katonai hierarchiában elfoglalt különleges helyzetük következtében pedig mundurba öltöztetett harcosok százerei tartoztak adott esetben a parancsnokságuk alá. Az ő számukra legalább a parancsnokuk neve ismerős volt – még ha többnyire soha nem is kerülhettek vele testközelbe. Akadtak kedvelt hadvezérek (kevesen), és voltak olyanok is (szép számmal), akik igen rossz hírnévre tettek szert. Utóbbiak között a brit Haig, illetve French, a francia Nivelles és a magyar Tersztyánszky főleg arról vált hírhedté, hogy a rájuk bízott csapatoknál igen magas volt a veszteségi arány. Erich von Falkenhayn tábornok, a német vezérkar 1914 és 1916 közötti főnöke tulajdonképpen nem tartozott a nagy „mészárosok” közé – az utókor szemében mégis ő számít a legvisszatetszőbb, legcinikusabb első világháborús hadvezérnek.

Erich von Falkenhayn tábornok

szönheti. A verduni vérszivattyú, a Maas-malom (illetve csontmalom), az ellenség kivéreztetése hallatán az átlagemberek többségének képzeletében horrorisztikus képek jelennek meg, és érthető módon súlyosan elítélik azt az embert, aki ezekkel a fogalmakkal jellemezte azt a stratégiát,

amelyet 1916-ban Franciaországgal, a francia nemzettel, illetve a francia hadsereggel szemben egyedül célravezetőnek tartott.

Az 1916-os verduni csata kétségkívül német kezdeményezésből jött létre. Kitalálója a vilhelmiánus német hadsereg vezérkari főnöke, Erich von Falkenhayn gyalogsági tábornok volt, aki felelősségteljes posztját közel két esztendőn át (1914 szeptemberétől 1916 augusztusáig) töltötte be, és ezalatt számos sikeres hadművelet fűződhett volna a nevéhez, a közvélemény mégis elsősorban a verduni vérszivattyú kapcsán őrzi emlékeztében. Nem véletlenül: az ellenség hadseregének legyőzése és területének elfoglalása helyett az ellenség kivéreztetése nem csupán civil logikával tűnik elborzasztónak, de a katonák legnagyobb része számára is elfogadhatatlannak bizonyult. Mindazonáltal még száz esztendő elteltével sem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy ismerjük Falkenhayn tábornok valódi szándékait Verdunnel kapcsolatban (erről lásd a „karácsonyi memorandumról” szóló keretes írást).

Azt nem tudjuk, hogy a francia haderő teljes kivéreztetése volt-e a német vezérkari főnök célja, vagy csupán egy nagyszabású áttörés előkészítéseként akarta a franciákat tartalékaik teljes felhasználására készíteni, más szóval hogy cél vagy eszköz volt-e a tervezett „vérszivattyú”. Annyi bizonyos, hogy bármennyire cinikus-

nak és visszataszítónak tűnik is Falkenhayn szóhasználat, csupán túlságosan plasztikus fogalmakkal fejezi ki azt a stratégiát, amely korántsem csak az első világháborúra jellemző: az ellenség erőforrásainak részleges vagy teljes elpusztítása révén elérni a győzelmet.

Ugyanakkor különös, hogy amilyen őszinteséggel ír a német tábornok a világháború után publikált visszaemlékezéseiben a Verdunnél megvalósítani kívánt haditervről, annyira titkolta valódi szándékait az események idején nem csupán legfőbb szövetségese, Conrad von Hötzendorf osztrák-magyar vezérkari főnök, de saját alárendeltjei előtt is (beleértve a német trónörökösöt).

KEVESEBB EMBERT VESZÍTENI, MINT AZ ELLENFÉL

Falkenhayn 1920-ban megjelent visszaemlékezései szerint amit Verdun környékén megkísérelt megvalósítani, az dióhéjban a kevesebb embert veszíteni, mint az ellenfél formulában foglalható össze. A német hadvezetés eredendő gondja, hogy létszámát tekintve Vilmos császár hadereje számbelileg alulmaradt potenciális ellenségeivel szemben, már a legendás vezérkari főnököt, Alfred von Schlieffen gróft is nyomasztotta. Mivel az antant erőfölénye a háború elhúzódásával egyre inkább érvényre jutott, érthető volt a központi hatalmak elkészített kísérlete a háború gyors megnyerésére 1914-ben. Ennek kudarca után azonban menthetetlenül állóháború alakult ki, előbb a nyugati fronton, majd a többi hadszíntéren is.

Hamarosan bebizonyosodott, hogy a kiépített állásokat védők hatalmas fölényben vannak a támadókkal szemben. Kiderült, hogy a háború előtti kalkulációk a győzelemhez kívánatos kétszeres fölényről sutba dobhatóak. Az első vonalak mögött villámgyorsan kiépültek a második és a harmadik védelmi vonalak, a hagyományos taktika ezek áttörésére egyszerűen csődöt mondott. Falkenhayn arra a meggyőződésre jutott az 1915. évi sikertelen antanttámadások alapján, hogy Németország nem rendelkezik elegendő erővel ahhoz, hogy a front átszakítását kierőszakolja és az elért eredményeket tartósan megőrizze. Az egyedüli vizsgálató ebben a felismerésben az volt, hogy egyelőre az antant sem képes

FALKENHAYN KARÁCSONYI MEMORANDUMA

A német tábornok 1920-ban megjelent világháborús memoárjában adta közre az 1915 karácsonyán II. Vilmos császárnak tartott beszámolójához készült emlékirat szövegét, amelyben az általa Verdunnél alkalmazott stratégia elemeit kifejtette. Az emlékirat valódiságával kapcsolatban azonban kezdettől komoly kételyek merültek fel, mivel a leggondosabb kutatással sem került elő a dokumentum eredetije vagy bármilyen másolata. Ezért alaposnak tűnt a gyanú, hogy a „karácsonyi emlékirat” nem is létezett: azt Falkenhayn csak a háború után írta saját szerepének utólagos magyarázatára (voltaképpen mentegetésére).

Franciaország katonailag és gazdaságilag – az ország északkeleti szénbányáitól való tartós megfosztottsága következtében – az elviselhetőség határáig meggyengült. Az orosz haderő, bár nincs teljesen legyőzve, ám támadóereje annyira megtört, hogy régi erejét megközelítő mértékben sem fog újjáéledni. Szerbia hadseregét megsemmisültnek lehet tekinteni. Olaszország kétségkívül belátta, hogy rabló törekvéseinek megvalósulásával belátható időn belül nem számolhat, ezért valószínűleg boldog lenne, ha e kalandot valamilyen tisztességes módon likvidálhatná. [...]

Annál inkább szükséges, hogy egyidejűleg minden olyan eszközt kíméletlenül felhasználjunk, amely alkalmas rá, hogy Angliát legsajátabb területén károsítsa. Ezek: a bűvárhajó-háború, valamint egy olyan politikai és gazdasági összefogás kialakítása, mely Németországot nem csupán szövetségeseivel, hanem minden, még nem teljes mértékben Angliához láncolt állammal egybefűzi. [...]

A tengeralattjáró-háború ellenben éppolyan harceszköz, mint a többi. A legsebezhetőbb helyén célozza meg az ellenséget, amennyiben megpróbálja elvágni tőle a tengeri utánpótlást. Ha a haditengerészet határozott kijelentése teljesül, és a korlátlan tengeralattjáró-háború következményeként Anglia még 1916-ban engedelmességre kényszerül, akkor még az Egyesült Államok ellenséges magatartásának feltételezése is elviselhető. [...]

Már hangsúlyoztam, hogy Franciaország teljesítményében a még elviselhetőség határig jutott – egyébként csodálatra méltó önfeláldozással. Ha sikerül világosan népe elé tárni, hogy katonailag már semmiben nem reménykedhet, akkor e határt át fogja lépni, Angliának pedig kiütik a kezéből a legjobb kardját. A kétséges és erőinket meghaladó, tö-

meztámadással kikényszerítendő áttörés mint eszköz feleslegessé válik, és valószínűleg még korlátozott erők is elegendőek lesznek a sikerhez. A nyugati front francia szakasza mögött elérhető távolságban léteznek olyan célok, amelyek megtartásáért a francia vezetés utolsó emberének bevetésére is rákényszerül. Ha így tesz, Franciaország erői elvéreznek, mivel kitérnie nem lehet, és mindegy, hogy mi elérjük-e magát a célt, vagy sem. Ha nem teszi és a cél a kezünkre kerül, ennek hatalmas morális hatása lesz Franciaországra. Németországnak nem kell kitennie magát szűk területre korlátozott hadműveleteknek, hogy emiatt minden más fronton aggasztóan védtelen legyen. Bizakodással tekinthet a várható tehermentesítő vállalkozások elé, sőt remélheti, hogy elegendő ereje marad e támadásokat ellentámadásokkal viszonzni. Mert csak tőle függ, offenzíváit gyorsan vagy lassan hajtja végre, átmenetileg megszakítja vagy felerősíti, ahogy éppen céljainak megfelel.

A szóban forgó célok: Belfort és Verdun. A fentiek mindkettőre vonatkoznak, mégis Verdun élvez előnyt. Ott a francia vonalak még mindig alig 20 kilométerre vannak a német vasúthálózattól. Verdun még mindig a legfőbb támpontja minden olyan ellenséges kísérletnek, amely viszonylag csekély erőáfordítással az egész belgiumi és franciaországi német frontot tarthatatlanná akarja tenni. Ennek a veszélynek a kiiktatása mint mellékcél katonailag oly értékes, hogy vele szemben a Belfort megtámadásával mintegy „járulékosan” elérhető politikai siker: Délnyugat-Elzász megtisztítása kevesebbet nyom a latban.

(Erich von Falkenhayn: Die Oberste Heeresleitung 1914–1916 in ihren wichtigsten Entschlüssen. Berlin 1920., 178–184. oldal)

ugyanerre, ám a német vezérkari főnök joggal tartott attól, hogy ez a helyzet hamarosan megváltozhat.

Milyen lehetőségei maradtak Németországnak arra, hogy a háborút megegyezéssel békével befejezze, mielőtt ellenségei potenciális erőfölénye érvényre jutna? Falkenhayn visszaemlékezéseinek tanúsága szerint a tábornok felismerte, hogy a fő ellenség Nagy-Britannia, amelyet azonban nem lehet közvetlenül térdre kényszeríteni: előbb legfőbb szövetségését, Franciaországot kell rávenni a háború feladására. De lehetséges-e ez? – tette fel a kérdést Falkenhayn, amit meg is válaszolt: igen, ha a francia nemzet elveszíti hitét a háború folytatásának racionalitásában. Ehhez a francia veszteségeknek igen magasra kell szökniük, olyan magasra, hogy Franciaország belássa: többé nincs miért harcolnia. Mindez azt jelenti, hogy léteznie kellene egy kritikus veszteségi szintnek, amelynek elérése – függetlenül az ellenséges veszteségekkel való összevetés pozitív vagy negatív egyenlegétől – kikényszeríthetné a francia fegyverletételt.

Ugyanakkor Falkenhayn és munkatársai a kivézettség sikerességét valójában azon mérték le, hogy az ellenség veszteségei magasabbak-e, mint a saját veszteségek. Ezen az alapon nyilvánította a német tábornok visszaemlékezéseiben a franciák kivézettségét

sikeresnek. Valójában persze Falkenhayn nem a reális veszteségi adatokkal rendelkezett: a német veszteségek ugyan alacsonyabbak voltak a franciáknál, de a különbség lényegesen kisebb volt, mint amiről az egykori vezérkari főnök tudott.

MIÉRT ÉPPEN VERDUN?

A Falkenhayn által vizionált cél nem csupán embertelen és cinikus, de eleve elérhetetlen volt. A német tábornok szerint úgy lehetett volna kisebb veszteséget produkálni, mint az ellenség, ha a jól védett pozíciókban lévő német tüzéséget a francia gyalogság egyre elkeseredettebben támadja, miközben egyre súlyosabb veszteségeket szenved. A franciák kétségbeesett támadó kedvének alapja, hogy olyan települést próbálnak mindenáron visszaszerezni, amelyhez a francia nemzetet erős érzelmi szálak kötik, amelynek tartós elvesztése a franciák számára „elviselhetetlen”. Falkenhayn erre a célra a kis lotaringiai határvárost, Verdunt szelmezte ki.

A Meuse (németül Maas) folyó két partján elterülő, alig 13-14 ezres város kétségkívül gazdag volt történelmi hagyományokban – Nagy Károly unokái 843-ban itt osztották fel egymás között a Frank Birodalmat. Az 1870-ben,

a poroszoktól elszenvedett súlyos vereséget követően a város körül valószínűs erősrendszer épült ki. Verdun stratégiai jelentősége ugyan önmagában csekély, ám a Meuse völgyéé annál komolyabb: a délről észak felé tartó folyó völgye az egyik legfontosabb bejárat Franciaország belső területei felé (nem véletlenül nevezte Pétain tábornok a Meuse völgyét „sztrádának”). Így az erődökkel körülvett Verdun a francia védelem egyik legfontosabb sarokkövének számított Németország (illetve Belgium) felé.

Kérdés, igaza volt-e Falkenhaynnek, amikor azt feltételezte, hogy a franciák mindenáron meg akarják majd védelmezni a történelmi hagyományokkal rendelkező kisvárost. A franciák kétségkívül szívós ellenállást tanúsítottak a harcok során, ám aligha csupán érzelmi okokból ragaszkodtak a francia föld ezen szegletéhez. Mindenesetre a stratégiai szempontok említésének mellőzése Falkenhayn részéről különösnek mondható, és arra enged következtetni, hogy az 1920-as visszaemlékezéseiben szereplő kifejtése a „Verdun-projektnek” alighanem utólagos konstrukció (amint azt a kutatók egy része feltételezi). Egykori katonái számára úgy tűnik, magától értetődő volt, hogy Verdunt azért kell támadni, mert a körülötte lévő erősrendszerrel együtt stratégiaileg fontos (egyébként pedig előnyösen támad-

ható, mivel a német állások három oldalról majdnem körülveszik), nem pedig azért, hogy a franciákat kivéressé tegyék.

A VERDUNI ERŐDRENDSZER

Amikor az első világháborút megelőző évtizedek hadügyi fejlődését számba vesszük, a sorozatlövő fegyverek feltalálását és tökéletesítését sohasem mulasztjuk el felsorolni. A géppuska kétségkívül alapvetően megváltoztatta a hadviselést, ám a legnagyobb jelentőségű változások alighanem a tüzérség területén mentek végbe. Ez természetesen szorosan összefüggött a vegyészet rohamos fejlődésével, ami az új, hatékony robbanóanyagok rohamos elterjedését eredményezte. A huzagolt csövű, hátultöltő lövegek, amelyeket hamarosan már nem közvetlenül, hanem közvetett (megosztott) módon irányoztak (azaz a tüzér nem látja a célt, és lövegével az ellenség elől védett pozícióban tüzel), a megnövelt lőtávolság és rombolóerő következtében teljesen megváltoztatták az erődépítést is. A Verdun körül kiépítendő erődrendszer egyes erődjei olyan távolságban létesültek, hogy távol tartásuk az ellenséges tüzérséget.

A tüzérségi eszközök fejlődése azonban töretlennek bizonyult: az új robbanóanyagok, a különféle trinitrátok

– trinitro-fenol (TNP, más néven pikrinsav), valamint a trinitro-toluol (TNT) – többszörösére növelték a velük megtöltött lövedékek hatását. Ennek következtében a hagyományos betonerődök egy csapásra elavultak lettek. Eljött az ideje a régi erődök átépítésének, a betont felváltotta a vasbeton. De ez még nem volt elég. A magas röppályán tüzelő lövegek (a mozsarak) még nagyobb robbanóerejű lövedékei ellen az erődök tetejére páncélkupolát építettek, az erődöt magát pedig igyekeztek a földre süllyeszteni. Beépített lövegeit forgatható és le-fel mozgatható tornyokban helyezték el. Ezáltal gyökeresen megváltozott az új típusú erődök külső megjelenése: távolból alig emelkedtek ki a talajból, erős páncélkupoláik miatt teknősbékára hasonlító felépítményükből pedig a lövegtornyok csak a tüzelés idejére emelkedtek ki.

A nagyobb erődök (amelyek tekintélyes helyőrséggel rendelkeztek) között a tereket kisebb erődítésekkel, előre elkészített, betonozott tüzérségi állásokkal töltötték ki. Az erődöket több méter mély sáncárcok vették körül. A mozgatható tüzérséget általában az erődök mögött, védett helyen állították fel. Úgy tűnt, hogy ezek az új létesítmények (legalábbis a legmodernebbek) mindenfajta ellenséges támadásnak képesek ellenállni: páncélkupolájukat a legnagyobb kaliberű gránátok sem tud-

ják átütni. Ennek ellenére 1915 nyarán a francia hadvezetés bizalma nem csupán a verduni erődrendszer bevezetésében ingott meg, de az efféle erődök jelentőségében is.

Joseph Joffre tábornok, a francia haderő főparancsnoka 1915 augusztusában gyökeres átszervezést hajtott végre. Ennek megfelelően a verduni erődrendszer erődjéből a mozgatható lövegeket leszerelték, a helyőrséget máshová vezényelték, és előkészületek történtek az erődök felrobbantására. Joffre bizalma az erődök jelentőségében a belga erődök 1914-es, illetve a przemysli erődrendszer 1915-ös gyászos szereplése miatt ingott meg. Ráadásul a mobil tüzérségre szüksége volt az 1916 folyamán tervezett nagy antanttámadáshoz. Másfelől a francia főparancsnok valószínűtlennek tartotta, hogy a németek éppen a verduni kiszögellésnél indítanának támadást. Ebben tévedett.

Miután a francia politikai vezetés – amelyet néhány lelkiismeretes tiszt riadóztatott – végül elérte, hogy a verduni erődrendszer a huszonegyedik órában (szinte közvetlenül az 1916. februári német támadás előtt) erősítést kapjon, a katasztrófát sikerült el-

Német katonák a fronton (bal oldalon) és a laktanya kávéházában (lent)

kerülni. Nem tudni azonban, mi lett volna, ha a német támadást nem kell kilenc nappal elhalasztani a rossz időjárás miatt.

FALKENHAYN TERVE

Mivel a Verdun körüli erődrendszer elemei a Meuse folyó mindkét (keleti és nyugati) partja mentén létesültek, logikus lett volna a gondolat, hogy a német támadás a folyó jobb és bal partján egyidejűleg induljon. Falkenhayn azonban másként gondolta. Azzal az indoklással, hogy egy ilyen of-

1910 mintájú 210 mm-es német mozsár

fenzíva túlzottan nagy erőt (mintegy 15 hadosztályt) igényelne, ragaszkodott hozzá, hogy a támadás csak a jobb parton kezdődjön. A kezdeti cél az itteni legszélső erődök leküzdése után a franciák első vonalának elfoglalása volt. A feladatra Falkenhayn a német 5. hadsereget jelölte ki, melynek parancsnoka Vilmos német trónörökös volt, ám a tényleges irányítás a tapasztalt porosz tábornok, Schmidt von Klobeldorf kezében volt. Falkenhayn mindazonáltal magának tartotta fenn a legfontosabb döntések meghozatalát, és ő rendelkezett a tartalékok felett is.

A keleti parti támadásra 3 hadtest (VII. tartalékhadtest, III., XVIII. hadtest) összesen 6 és fél hadosztály állt

Schmidt tábornok rendelkezésére azzal, hogy a későbbiekben a hadiesemények alakulásától függően kaphat még további csapatokat is. A jobb parti támadás távolabbi célja a folyó partjától néhány kilométerre húzódó magaslatok elfoglalása lett volna: ha a németek ide tudják telepíteni nehéz-tüzérségüket, a franciák számára Verdun védhetetlenné válik. (Kérdés, tényleg akarta-e Falkenhayn, hogy ez bekövetkezzék.)

AZ ERŐVISZONYOK

A németek 5. hadseregével a franciák 3. hadserege állt szemben Georges Humbert tábornok parancsnoksága alatt. Ez két hadtest (V. és X.) összesen 6 hadosztályát jelentette. A Verduni Megerősített Körzet parancsnoka Noël de Castelneau tábornok volt, hozzá tartozott a XXX. hadtest és a 72. hadosztály, továbbá tartalékként két további hadosztály. A német gyaloghadosztályok összesen 62 zászlóaljával szemben azonban a szűkebb értelemben vett támadási sávban a franciák mindössze 12 zászlóaljat (4 gyalogezredet és két vadászzászlóaljat) tudtak felsorakoztatni. Erősítések természetesen úton voltak, de nem lehetett tudni, vajon időben érkeznek-e.

A gyalogság nyomasztó főlénye mellett a tüzérségi eszközök tekintetében is a németek javára billent a mérleg. Igaz, a lövegek száma önmagában nem fejezte ki a lényegét: a 830 némettel szemben a Meuse két partján kb. egyenletesen elosztva összesen 600 különféle kaliberű francia tüzérségi eszköz települt. Csakhogy a franciák még mindig az 1897 mintájú, 75 milliméteres gyorstüzelő ágyújuk bővületében éltek. A löveg kategóriájában kétségkívül messze a legjobb tüzérségi eszköz volt. Konstruktorai megoldották a tüzérségi eszközök legnagyobb problémáját: hogyan maradjon a helyén az ágyú elsütés közben, ugyanis a töltényűr hátsó falára a lövéskor felszabaduló gázok erőteljes nyomást gyakorolnak (Newton III. törvénye), ez pedig kimoszdítja a löveget a helyéről. Természetesen a beépített lövegeknél a betonlezár felfogja ezt az energiát. Nem így a mozgatható eszközöknél. A francia 75-ös esetében a cső a kilövés hatására görgőkön hátramoszdul egy speciális vályúban, ám mozgását dugattyúk csillapítják, teljesen átvéve mozgási energiáját. Ezt követően a cső a

görgőkön visszasiklik eredeti helyére. Ezzel a fegyverrel 8500 méterre lehetett tüzelni percenként kb. 15-ször (tápasztalt személyzettel rövid ideig a percenkénti 30 lövéses tűzgyorsaság is elérhető volt).

A 75-ös azonban számtalan verhetetlen jó tulajdonsága mellett csak viszonylag alacsony emelkedési szögben tudott tüzelni, ez erősen behatárolta alkalmazhatóságát. A francia haderő 1914-ben 4000 darabbal rendelkezett e típusból, viszont szinte alig volt nehéztüzérsége. Verdunnél 1916 elején az erődökbe beépített lövegeken kívül szinte nem is volt egyéb nehéztüzérség. Ez alaposan megnehezítette a védők dolgát.

A TÜZÉRSÉGI ÉS A GYALOGSÁGI TÁMADÁS

Falkenhayn eredetileg 1916. február 12-re tűzte ki a jobb parti támadás kezdetét. A kedvezőtlen időjárás (köd, havazás) miatt azonban többszöri halasztás után végül február 21-én reggel 7 óra után néhány perccel kezdődött a mindent megsemmisítőnek szánt német tűzcsapás. Kilenc órán át okádták a legkülönbébb kaliberű (közöttük 38 centiméteres, 42 centiméteres,

valamint osztrák 30 és feles) lövegek a tüzet a francia állásokra és magára Verdunre, melyet a messze hordó ütegek természetesen elértek, így a városban maradt polgári lakosságot evakuálni kellett.

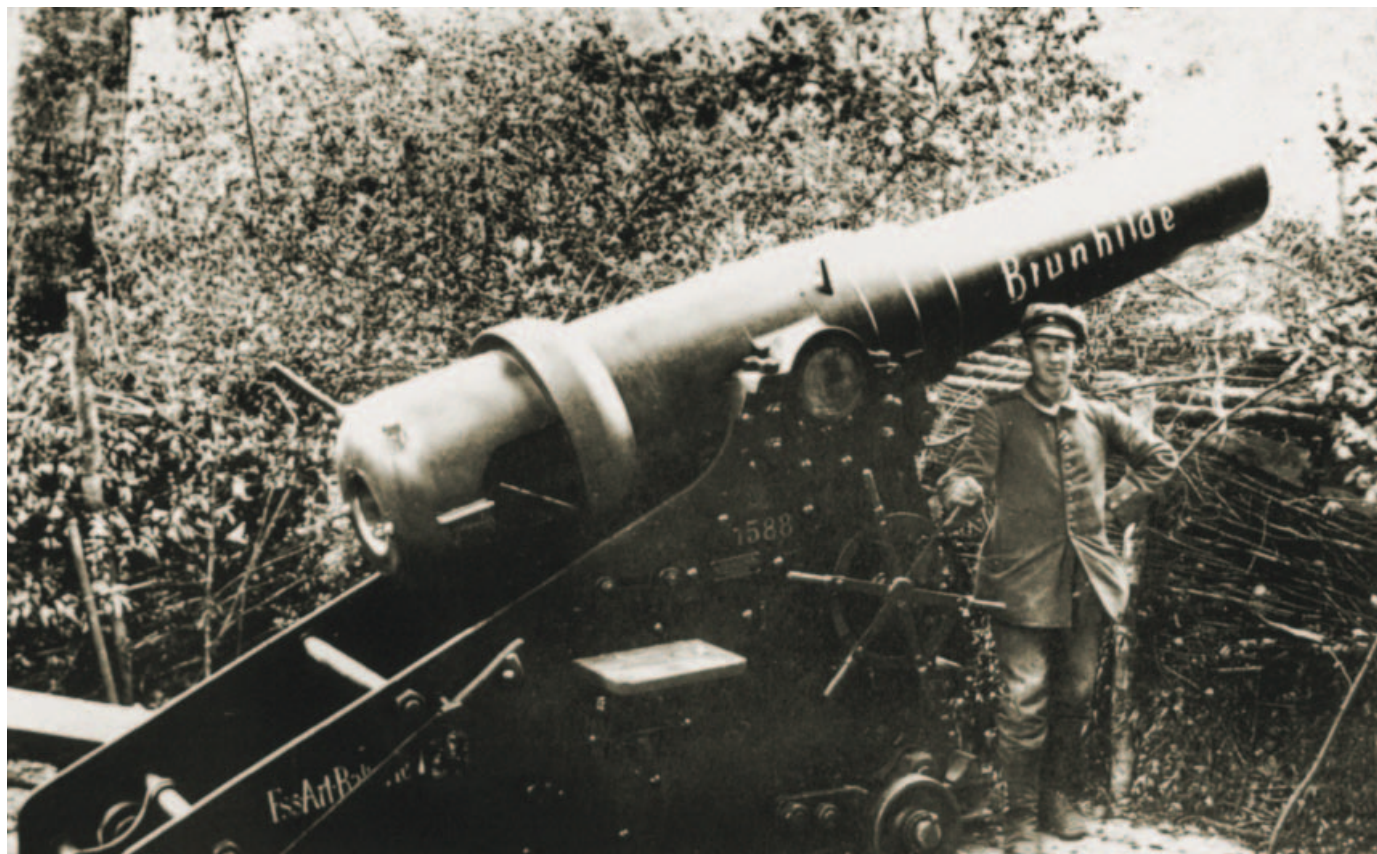
A támadásban részt vevő tüzérségi eszközök számát a források eltérően adják meg 800 és 1200 löveg között. A német tüzérség nem takarékoskodott a lőszerrel: minden lövegnél háromnapi lőszeradagot halmoztak fel, de további ellátmány is rendelkezésre

állt a közelben. A napi adag típustól függően eltérő volt: tábori ágyúknál pl. 300, a szupernehéz – azaz 28 centiméternél nagyobb kaliberű – mozsaraknál 50–100 lőszer. A támadáshoz biztosított lőszerkészletet 213 lőszeres vonat szállította a csapatokhoz.

Érthető, hogy a hatalmas tűzcsapás – egyesek szerint a legnagyobb a

Német tüzérek Verdunnél

150 mm-es német ágyú

Francia katonai
fejfedők

háború addigi menetében – gyakorlatilag megsemmisítette a francia állásokat. Így a délután négykor meginduló gyalogságnak könnyű dolga volt. Ez a támadás azonban egyáltalán nem hasonlított arra, ahogyan addig a gyalogság rohmozott. A németek speciális egységeket – rohamcsapatokat – szerveztek, melyekbe jól képzett utászok mellett lángszórósok és kézigránatokkal felszerelt lövészek voltak beosztva. Ezek az egységek lassan, óvatosan haladtak előre, mintegy beszivárogtak az ellenséges vonalakba. Ha ellenállásra akadtak, azt felszámolták. Parancsuk volt arra, hogy az első vonal elérése és megszállása után próbálják meg felderíteni a második vonal helyét, hogy a másnap délelőtti tüzérségi tűzcsapáshoz információkat tudjanak biztosítani.

Ez tehát nem a sűrű sorokban rohmozó és súlyos veszteségeket elszenvedő gyalogság támadása volt. A német katonák immár nem a mindenbe beleakadó, tüskés sisakot (Pickelhaube)

viselték: az új, 1916 mintájú acélsisakkal voltak ellátva, amely lényegesen jobban védte a fejet. Ennél a támadásnál alkalmazták először nagyobb tömegben a rettegett új fegyvert, a lángszórót is.

Ez a támadás volt a premierje a stratégiai bombázók alkalmazásának is, bár a német légerő fontos feladata maradt a légi felderítés, illetve az ellenséges gépek hasonló tevékenységének zavarása. Kortársak beszámolóí szerint a németeknek a támadás kezdetén sikerült masszív légi fölényt kialakítaniuk a francia légterben.

FORT DOUAUMONT ELFOGLALÁSA

A jobb parti német offenzíva, amely lassan, de feltartóztathatatlanul haladt előre célja, a magaslatos elfoglalása felé, február 25-én nem várt sikert hozott: ezen a napon került a támadók

kezére a verduni erőrendszer legnagyobb, gyakorlatilag bevehetetlennek hitt erődje: Fort Douaumont. Bár a német propaganda később a német vezérkar „áldozatos és hatékony munkájának” tudta be a dicsőséges haditettet, az valójában egy szász utászörmester, Otto Kunze érdeme volt.

Kunze csoportjával a meginduló gyalogsági támadás előtt haladva a tüzéségi tűz által éppen felszabadított terepen számolta fel a technikai akadályokat (elektromos jelzőberendezéseket, aknákat, szögcsapókat), amikor hirtelen szorult helyzetbe került. Egyfelől saját tüzésége tévedésből újra tűz alá vette a terepet, ahol mozgott, másfelől a szomszédos faluból egy francia géppuska kezdte lőni őt és embereit. Kunze jobb híján előremenekült, és az előtte lévő erőd sáncárkánál próbált fedezéket találni. Mivel az őket fenyegető tüzelés folytatódott, Kunze elhatározta, hogy megpróbál bejutni az erődbe, ahol nagyobb biztonságot

remélt. Ehhez fel kellett kapaszkodnia a négy és fél méter magasban lévő revolverágyúk lőréséig (ez artistákat megszégyenítő ügyességgel és természetesen emberei segítségével sikerült: az embergúlára felkapaszkodva éppen elérte a lőrést, amelyen keresztül magát az erőd külső alagútjába jutott. Itt egy vasajtó kinyitása után embereit is beengedte az erődbe. Közülük a többség úgy döntött, hogy megmaradnak a pásztázókazamatában, így Kunzét csupán két társa kísérte el az erőd belsejébe vezető kockázatos úton. Az őrmesternek sikerült eljutnia a közben folyamatosan tüzelő egyik löveg tornya alá, majd a csapóajtón keresztül magához a löveghez is, ahol a megdöbbent franciák megadták magukat a váratlanul felbukkanó német katonáknak.

A dicsőséges haditettért a babérokat végül mégsem Kunze aratta le: időközben másoknak is sikerült bejutniuk az erődbe, és bár egyik felettese megígérte a vállalkozó kedvű őrmesternek,

Német katonai fejfedők

hogy nem fog róla megfélekedni a ki-
tüntetésre történő felterjesztéseknél,
tisztesként nem előzhette meg a tisz-
teket. A harmincas években azután
részletes visszaemlékezéseit benyúj-
totta a német hadilevéltárba, és kísér-
letet tett arra is, hogy az erőd elfogla-
lásának elsőségét visszakövetelje ma-
gának. Ez csak részben sikerült, ám
kárpótlásul – mivel akkor már a rend-
őrségnél dolgozott – felügyelővé lép-
tették elő.

Fort Douaumont elfoglalása szere-
pet játszott abban is, hogy Falkenhayn,
aki a minden oldalról érkező sürgeté-
sek hatására már hajlott arra, hogy a
Meuse bal partján is megindítsa a tá-
madást, elejét véve a csapatait oldalazó
francia tüzérségi tűznek, most újra
megváltoztatta elhatározását, mond-
ván: ezek után a jobb parton gyors győ-
zelem várható, további erősítésekre
nincs szükség. Úgy tűnt, igaza van: a
franciák elhatározták a teljes jobb part
kiürítését. Ám az erre vonatkozó pa-
rancsot sohasem hajtották végre. Úgy
látszik, a francia hadvezetés végre meg-

értette, mivel is áll szem-
ben. Douaumont erőd-
jének elvesztése után
Joffre fontos lépésre
szánta el magát: kine-
vezte Philippe Pétain tá-

bornokot, a 2. hadsereg addigi parancs-
nokát a Központi Hadseregcsoport
élére, és megbízta Verdun védelmével.

FALKENHAYN ENGEDNI KÉNYSZERÜL

Bármennyire is makacsul ragaszkodott
felfogásához a német vezérkari főnök,
hogy elegendő a jobb parti támadás a
franciák megtörésére, kénytelen volt
belátni, hogy változtatnia kell. A táma-
dás február végén elakadt, és most a
németek kerültek kellemetlen hely-
zetbe: az elért vonalakat tartani nem
lehetett, vagy a visszavonulás (ez nem
jött szóba), vagy az előrenyomulás ki-
kényszerítése volt az alternatíva. Ez
utóbbi pedig nagyobb erőrafordítást
igényelt. Falkenhayn hiába őrizgette
tartalékait, egyre csak várva a készü-
lő antant-ellenoffenzívát, kénytelen
volt megtámogatni a támadó csopor-
tosítást. A német 5. hadsereg a táma-
dás kezdete óta mintegy 25 ezer em-
bert veszített, és ez egyáltalán nem fe-
lelt meg a várakozásoknak.

Március 6-án végre megindult a bal
parti offenzíva is az argonne-i erdőben.
A hadijelentésekben megjelent a Halott
Ember magaslat és a 304-es magaslat:
mindkettő a leg súlyosabb harcok miatt

vált hírhedtté. 7-én újraindult a táma-
dás a jobb parton is. Ám hiába: a német
veszteségek egyre emelkedtek, a fran-
ciák ellenállása pedig a folyamatosan
beérkező erősítéseknek köszönhetően
egyre szilárdabbá vált. Pétain nem vé-
letlenül kapta a „Verdun oroszlánja”
nevet: energikus szervezőmunkával és
töretlen elszántsággal irányította a vé-
delmet. Szállóigévé vált mondását gyak-
ran idézték: „Nem törnek át!”

Pétain nevéhez fűződik az ostrom-
lott Verdun ellátását biztosító „szent
út” (Voie sacrée), a várost Bar le Duc-
kel összekötő egyetlen utánpótlási
vonal fenntartása és működtetése is.

FRANCIA ELLENTÁMADÁS

Pétain sikeres védekező hadviselése
nem nyerte el Joffre tetszését. A két
tábornok között megromlott a kapcso-
lat. Joffre szeme előtt ellentámadások
képe lebegett, mindenekelőtt Douau-
mont erődjét akarta a németektől visz-
szavenni. Ez majdnem sikerült erőfe-
szítés nélkül is: május 8-án robbanás
történt az erődben, amikor német ka-
tonák kézzigránáttal melegítették az
ételüket. Közel hétszáz volt a halottak,
1800 a sebesültek száma. Május 17-én
a franciák módszeresen löni kezdték

Fort Vaux ellen-
ségi tüzérségi
támadás közben

az erődöt, s 22-én rohamot indítottak, amelyet azonban a németek nehéz küzdelemben visszavertek, majd ellentámadással vették el a franciák kedvét a további próbálkozástól. Volt olyan ezredük (a 74.), amely emberei 72%-át elveszítette. De az 5. hadosztály vesztesége is 50% felett volt. Felváltásukra érkezett a 36. divízió, ám az ő támadásuk is véres vereségbe torkollott.

Június 7-én újabb fájó kudarc érte a franciákat: megadta magát Fort Vaux is. A védők akkor már három teljes napja egyetlen csepp víz nélkül védekeztek, miközben elmondhatatlan kínokat álltak ki. Végül Raynal parancsnok a megadás mellett döntött. Vaux erődje ugyan messze nem volt olyan jelentős, mint Fort Douaumont, elvesztése mégis érzékenyen érintette a franciákat, mivel ezek után a németeknek már csupán egyetlen védelmi vonalat kellett leküzdeniük, hogy céljukat elérve nehézütegeiket a magaslatosra telepítsék. Ez azonban soha nem sikerült.

Júniusban a keleti fronton megkezdődött a Bruszilov-offenzíva, amelyet a németek csak jó néhány hadosztály

átcsoportosításával tudtak elhárítani. Július 1-jén pedig a Somme-nál megindult az antant régóta tervezett offenzívája, amely a Verdunnél harcoló német tüzérség egy részének elszállítását eredményezte. Ennek is tudható be, hogy a bajor testőrgárda ezzel egy időben sikertelenül támadta Fort Souville-t. A nyár vége pedig magával hozta Falkenhayn tábornok bukását: menesztését az augusztus 27-i román hadba lépésnek és azzal egyidejűleg indított támadásnak köszönhetette. Falkenhayn utóda régi ellenlábasa, Hindenburg tábornagy lett, aki szeptember 2-án elrendelte a verduni csata beszüntetését. Ez logikus lépés volt, ám a franciák másként gondolták...

FORT DOUAUMONT VISSZAFoglalása

Joffre tábornok mindeddig kevés sikert tudott felmutatni, ezért szándékában állt kihasználni a német oldalon tapasztalható kimerültséget. Fort Douaumont erődjének visszafoglalása kellő-

képpen jelentős haditettnek ígérkezett. Időközben a korábbi jelentős német tüzérségi főlény elolvadt: a német ütegek egy része a Somme-nál maradt, a franciák ellenben nagymértékben fokozták a fegyvergyártást, így októberre már ők kerültek főlénybe. Ráadásul a franciák alaposan eltanulták a németektől a tüzérség és a légierő eredményes együttműködését. Október 22-én sikerült a légtér ellenőrzését is elragadni a németektől, akik így nem tudták ütegeiket kellően irányítani. Nem úgy a franciák: 24-én délig, a roham kezdetéig nem kevesebb, mint 72 német üteget sikerült elhallgattatniuk a francia nehézütegek formálisan szétlőtték. Délután négykor a német parancsnok elrendelte a kiűrítést.

Az ősz hátralévő részében a franciák további kisebb támadásokat kezdeményeztek, hogy fenntartsák a nyomást az ellenséges vonalakon. December 15-én még sor került az év utolsó

Fort Vaux. A légi felvételen jól látszik a tüzérségi támadás pusztító hatása

ÜTKÖZET, CSATA, HADJÁRAT

Rigorózus hadtörténészek gyakran füstölögnek amiatt, hogy hadtörténeti témájú cikkek, sőt tanulmányok szerzői is pontatlanul használják a szaknyelvet, amikor – *horribile dictu!* – egymás szinonimájaként, váltogatva alkalmazzák az ütközet és a csata fogalmát. Tény, hogy a köznyelvben e két fogalom valóban többé-kevésbé azonos értelemben használatos, bár a helyzet nem teljesen egyértelmű. Míg a *Magyar nyelv értelmező szótára* „csata” szócikkének megfogalmazása („*két ellenséges seregnek olyan összecsapása, amelynek a háború menetére jelentős hatása van; nagyobb ütközet*”) két fontos különbséget is tartalmaz: a csata jelentősége mellett mérete is nagyobb, mint az ütközeté, addig ugyanezen szótár „ütközet” szócikke gyakorlatilag egyenlőségjelet tesz a két fogalom közé („*ált. rövidebb időtartalmú fegyveres összecsapás, csata két ellenséges sereg között*”).

Mindenesetre a köznyelv nagyon jól elboldogul ezzel a kis konfúzióval, ám a hadtörténetírás szaknyelve nagyobb egyértelműséget feltételez (amint ez minden szaknyelv esetében joggal elvárható). Márpedig a katonai szaknyelv határozott különb-

séget tesz csata és ütközet között: az előbbi fogalommal a fontos stratégiai célokért folytatott, nagy seregestek (leggyakrabban mindkét oldalon egy vagy több hadsereg) részvételével, hosszabb ideig zajló hadműveleteket jelöli, amelyek ennél fogva nagyságrendileg különböznek az ütközetektől. A csata folyamán számos ütközetre kerül sor, a két fogalom közötti egyértelmű hierarchiának megfelelően.

A hadtörténeti szaknyelv ezenkívül bizonyos időszakokra vonatkozóan előszeretettel alkalmaz egy, a csatánál is magasabb pozíciójú fogalmat: a hadjáratot. Ennek megfelelően egy hadjárat során több csatára, azokon belül (vagy azoktól függetlenül) több ütközetre kerülhet sor. Ez a kategorizálás azonban csak látszólag egyértelmű, mivel sok esetben nem lehet pontosan megállapítani a helyesen alkalmazandó fogalmat. Ezért a hadtörténész jobban teszi, ha a fentebb említett füstölögésen túl nem próbál meg keresztes hadjáratot kezdeni a pontatlan fogalomhasználat bűnébe eső szerzők ellen. Annál is inkább, mivel efféle pontatlanságokat az események egykori résztvevői is gyakran követték el...

nagyobb akciójára: ekkor gyakorlatilag visszafoglalták valamennyi, a februári offenzíva óta német kézen lévő területet. Joffre-ből tábornagy lett, de át kellett adnia főparancsnoki pozícióját Nivelle tábornoknak.

A verduni csata összesített veszteségi mérlegére vonatkozóan számos eltérő adatot ismerünk. Manapság valószínűleg már lehetetlen pontos számadatokat megállapítani. Mérvadó becslések szerint a két fél összesen 714 ezer embert veszített (halottakban, sebesültekben és eltűntekben), ebből 377 ezer volt a francia és 337 ezer a német katona.

HÁNY VERDUNI CSATA VOLT?

Az első világháború történetét tanulmányozó olvasó számára nem ismeretlen, hogy egy adott frontszakaszon a szemben álló hadseregek többször is egymásnak gyűrködtek, s a kialakuló csatákat az egyértelműség érdekében sorszámokkal látta el a történetírás. A belgiumi Ypres (Ypern) város körüli harcok 1914 őszétől a világháború végéig szinte szakadatlanul folytak, és a hadtörténészek nem kevesebb, mint öt ypres-i csatát különböztetnek meg, ám közülük többnyire csupán kettőt (esetleg hármat) emlegetnek sorszámokkal. Az olaszországi hadszíntéren, az Isonzó folyónál 1915 júniusa és 1917 októbere között pedig kereken egy

tucat csata zajlott osztrák–magyar, illetve olasz csapatok között.

Verdunnel kapcsolatban hasonló a helyzet, mint Ypern esetében, ennek ellenére a köztudatba mindössze egyetlen verduni csata került be: az, amely 1916 februárjától az esztendő utolsó hónapjáig tartott. Pedig, mint azt John Mosier amerikai hadtörténész összeszámolta, voltaképpen helyesebb lenne kilenc csatáról beszélnünk, hiszen a város és a környező erődrendszer ennyi nagyszabású hadműveletnek volt a helyszíne.

Mosier kronológiájában az első (1914. szeptember 6–12.) és a második (1914. szeptember 23.–október 4.) csatában két német hadsereg kísérelte meg Verdun átkarolását, sikertelenül. A harmadik (1915. január–április) során a franciák a Meuse jobb partján hajtottak végre ellentámadást, a negyedik (1915 tavaszán) alatt pedig a hadműveleteket kiterjesztették a bal partra is. Ezután következett a tulajdonképpeni verduni csata első része (1916. február–július) Falkenhayn támadásával a Meuse mindkét partján, amely Mosier számításai szerint valószínűleg az ötödik, míg a franciák 1916 őszi ellentámadása (a tulajdonképpeni verduni csata második fele) már a hatodik a sorban. Az 1917. őszi újabb nagy bal parti francia támadást a hetedik, végül pedig az 1918. augusztusi és szeptemberi közös francia–amerikai offenzívákat a nyolcadik, illetve kilencedik sorszám illetné meg.

Bármennyire is indokolt lenne hadtörténeti szempontból az amerikai szakember megoldása, a verduni csata fogalma alighanem végérvényesen hozzátapadt az 1916. évi hadműveletekhez.

A VERDUN-MÍTOSZ ÉS A NÉMETEK

Bár egy nemzet kollektív emlékezete sokkal szívesebben őrzi meg győztes csatákat, sikeres hadjáratok emlékét, azért a vereséggel vagy legalább döntetlennel zárult összecsapások is gyakran megtalálják a helyüket az emlékezésre méltónak ítélt hadi események között. A németek számára a verduni csata emléke köré formálódott mítosz az eltelt száz esztendő alatt annak ellenére élő maradt, hogy lefolyása és végkimenetele miatt aligha sorolható egyértelműen a győzelmek közé.

Ennek a mítosznak a kortárs német történész, Matti Münch elemzése szerint öt lényeges eleme különíthető el:

- 1 a csata különleges volta (összehasonlítva a világháború más csatáival: a legnagyobb, leghosszabb, legvéresebb stb.);
- 2 a csata mint a frontkatonák különösen súlyos fizikai és lelki próbatétele, ezzel kapcsolatban az új típusú (német) katona megszületése;
- 3 a csatában tanúsított hősiesség magatartás követendő példaként állítása a későbbi (katona)generációk elé;

4 a csata német győzelemmé történő átstilizálása (mondván: a német támadás hatalmas francia erőket kötött le és valójában stabilizálta a frontot, ráadásul súlyos veszteségeket okozott az ellenségnek);

5 a csata kimenetelének pesszimista értékelése (vereség) és annak összefüggésbe állítása a csődöt mondott katonai vezetéssel (Falkenhayn).

A felsorolt elemek az elmúlt száz esztendő során különféle kombinációkban és hangsúllyal szerepeltek (illetve adott esetben hiányoztak) a mítosz éppen aktuális megjelenési formájában. Münch szerint azonban az első világháború folyamán az 1916. nyári somme-i csata történései és tapasztalatai a Verdun-mítosz kialakulása ellen hatottak, hiszen a Somme-nál legalább annyira véres (valójában a veszteségeket tekintve még véresebb) küzdelem folyt, mint Verdun körül. Mítoszteremtés szempontjából tehát legalábbis a két gigászi csata egyenlő esélyekkel indult, ám a weimari köztársaság idején a propaganda Verdunt alkalmasabbnak ítélte: mind földrajzilag, mind történelmileg jobban köthető konkrét területhez, illetve múltbeli eseményekhez, mint a Somme vidéke.

A húszas évek második felében alakult ki a világháborús anyagcsata csontmalmában őrlődő és mégis helytálló hős német katona alakja. Aligha véletlen, hogy Hitler a *Mein Kampf*-ban szívesen használta ezt a katonaképet mint a világháború lövészárkaiban megszülető új Németország szimbólumát. Ugyanebben az időben kapott jelentős hangsúlyt a Münch által felsorolt mítoszelemek közül a verduni harcos mint követendő példakép. A frontkatonák előtérbe állításával egyidejűleg a jól-rosszul teljesítő hadvezérek alakja háttérbe szorult.

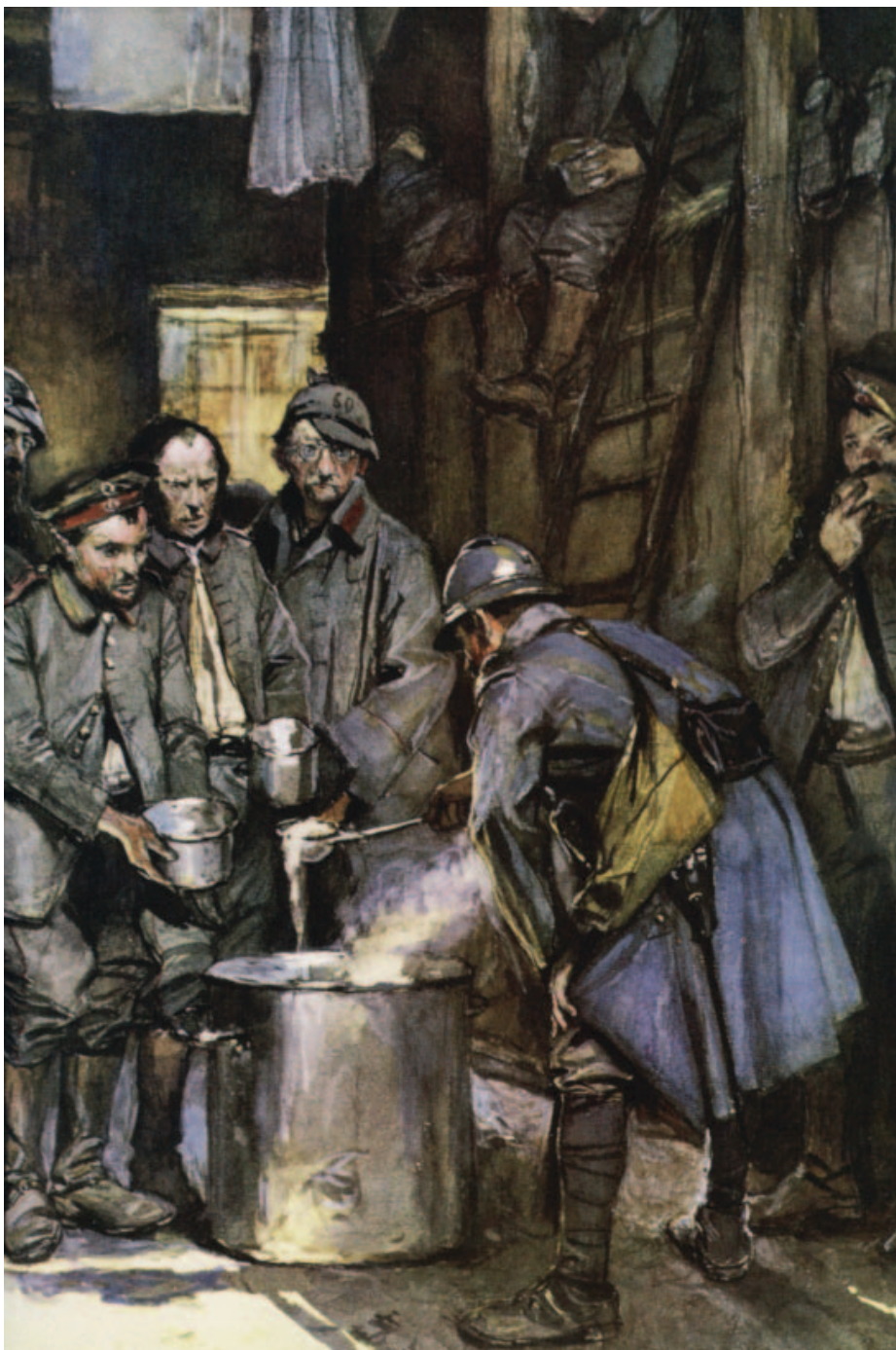
Hitler hatalomra jutása után a Verdun-mítosz természetesen nemzetiszocialista színezetet kapott: Verdun hőseinek igazi örökösei és utódai a német nemzetiszocialisták; az egykor maga is frontkatonáé Hitler ennek az örökségnek a megőrzője és egyben továbbadója. Újabb lendületet kapott a mítosz megerősítése a második világháború alatt, 1940-ben, amikor Verdun német kézre került. A propagandaszónokok természetesen nem mulasztották el az alkalmat, hogy összefüggésbe állítsák 1916-ot az aktuális eseményekkel, mondván: Verdun gránáttölcserei-

ben született az a nemzetiszocialista szellem, amely most egész Németországot áthatja. A szónokok az 1940-es nyugati hadjáratot az első világháború végleges befejezéseként ünnepelték.

A második világháborút követően Németországban természetesen hosszú ideig kevés szó esett Verdunról. Csak a hetvenes évektől lehet beszélni egyfajta Verdun-reneszánsszról. Főleg az eredeti mítosz két állandó eleme kap azóta is nagyobb hangsúlyt: a csata egyediségének kérdése, valamint az ott harcolók magatartásának követendő, példaértékű volta.

Míg az előbbi főként a szaktudomány érdeklődését élvezte azóta is töretlenül, az utóbbi szélesebb, esetenként akár politikai következtetések levonását is lehetővé teszi.

Verdun mára – mint az értelmetlen és öncélú háború mementója – az egykori küzdő felek, Franciaország és Németország történelmi szembenállását örök időkre megszüntnek nyilvánító közös akarat szimbolikus kifejezőjévé változott. Kohl és Mitterrand 1984-es történelmi találkozója nem véletlenül éppen itt, az egykori csatamezőn zártul kézfogással. ♦

Német hadifoglyok